

Szemle

SOMORJAI ÁDÁM OSB: *Visitatio apostolica Institutorum Vitae consecratae*¹ in Hungaria 1927–1935. A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja. Pannonhalma, 2008. 576 p. (Rendtörténeti Füzetek, 13.)

A Rómában élő bencés szerzetes tiszteletet parancsoló léptékű és tempójú munkájának gyümölcszeként csak az elmúlt évben 4 kötet látott napvilágot. Mindszenty-kérdésben megjelent publikációi² – még ha messze sincs megítélésükben szakmai konszenzus – sokáig megkerülhetetlenek lesznek. Azok árnyékában azonban talán nem fordult kellő figyelem a most tárgyalandó, rendkívül értékes forrásokat feltáró és elgondolkodtató kiadványra.

A kötet valójában egyszerre több és kevesebb annál, mint amit címe és kiadásának helye sugall. A nagyszabású munka terjedelménél és a témaválasztásánál fogva is kinőtte az eredetileg csak a bencés rendre koncentrált sorozat kereteit, amire a sorozatszerkesztő-szerző előszavában fel is hívja a figyelmet (12. o.). Somorjai Ádám eredendően egy – kétségkívül nagy jelentőségű, ám mégiscsak – bencés „belügynek” tekinthető kérdésnek, Kelemen Krizosztom kormányzó perjellé majd főapáttá választásának, illetve eredménytelen lemondási kísérleteinek római forrásait kívánta feltárni, és e munka hozadéka-ként ütközött egyetemesebb problémákba. Egyrészt abba a vatikáni szándékba, mely az 1917-ben kihirdetett kánonjogi kódex rendelkezéseinek eredményeit és megvalósulását kívánta felmérni valamennyi magyar szerzetesházban az apostoli vizitátorok munkája által; másrészt abba a bonyodalomba, hogy a trianoni békekötés után elszakított (Csehszlovákia területére kerülő) komáromi rendház tagjai miként is tudnak részt venni a főapátválasztásban, illetve hogyan alakul a ház kényszerű, politikai helyzet által diktált önállóosodási törekvése. A forráskiadvány mindhárom kérdéskörrel beszámol; s bár ez

¹ Helyesen – mint arra a kötethez csatolt hibajegyzék is felhívja a figyelmet – *consecratae*.

² Időrendben: SOMORJAI Ádám: Ami az emlékiratokból kimaradt. VI. Pál és Mindszenty József 1971–1975. Pannonhalma, 2008., Uő.: „His Eminence files” American Embassy, Budapest. From the Embassy Archives 15. (1971). Bp., 2008., SOMORJAI Ádám–ZINNER Tibor: Majd halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez. Budapest, 2008.

utóbbi formailag csak függeléként fűzi a kötethez a szerző, terjedelmét és tárgyalási módját tekintve azonban közel egyenrangú fejezetnek érezzük a többivel. A szerző a Szent Anzelm Prímásapátság és a Szerzetesi Kongregáció levéltárának feltárt forrásairól számol be, és rendkívül korrekten jelzi, hogy a témákban való további elmélyüléshez vélhetően merre lehetnek még – ezidőtájt javarészt hozzáférhetetlen – források. A Szerzetesi Kongregáció vonatkozó iratanyaga is csak 2006 óta kutatható.

Somorjai Ádám már korábban közzétette Kelemen Krizosztommal kapcsolatos forrásait és a vizitációk bencés vonatkozásait a Magyar Egyháztörténeti Vázlatok hasábjain.³ E cikkek voltaképp teljes egészében tartalmazzák jelen kötet első részének két teljes fejezetét, csaknem változatlan formában. Az új közlés során mindössze a facsimile-k cserélődtek, csekély mértékben bővült a lábjegyzet-apparátus és kissé stilizálódott néhány átkötőszöveg. Mindez felveti, hogy vajon szükséges volt-e a kötetet duzzasztani – és ezáltal koherenciáját megbontani – e szövegrészek újbóli, teljes publikálásával. Utóbbinak nyilvánvalóan helye van itt, míg az előbbit – bár a főpát kétségkívül a reform letéteményese és a vizitáció egyik központi szereplője volt – talán más módon is lehetett volna hangsúlyozni.

A kötet mindhárom része informatív, tömör, magyar nyelvű bevezetővel indul. Ezt egy-egy adattár követi, amelyben a szerző katalógust közöl – évenkénti bontásban – a tárgykörhöz sorolható, feltárt, kronologikus rendben sorszámozott iratok mindegyikéről; majd az egyes szövegek közlésének módjáról tartalmi szempontok szerint dönt. Magyar nyelvű, rövid, regesztaszerű összefoglalást minden iratról publikál, a fontosabbnak ítélt szövegeket pedig eredeti nyelven (olasz, latin, német) teljes terjedelemben – esetleg facsimileként is – közli, értelmezésüket magyar nyelvű tartalmi kivonattal vagy akár teljes fordítással segítve. Az ily módon történő publikálás esetén kulcsfontosságú a szövegek kiadójának iratértékelése, amely szükségképpen szubjektív – ám Somorjai Ádám kivételesen jó érzékről tesz tanúbizonyságot.

³ SOMORJAI Ádám: Adalékok Kelemen Krizosztom pannonhalmi főpát kinevezéséhez és lemondásaihoz. = Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2006. 3–4. sz. 105–142.; illetve: Adalékok a magyarországi bencések apostoli vizitációjához és reformjához. = Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2007. 1–2. sz. 161–202. [Online: www.heh.hu – 2009. január]

A XX. századi forrásszövegek kiadásának nincs hazánkban elfogadott kánonja,⁴ ami – véleményünk szerint – meglehetősen nagy szabadságot biztosít a közreadónak, ha rögzíti saját elveit, s ahhoz következetesen ragaszkodik. Somorjai Ádám szövegkiadási technikájának néhány elemét nem érezzük követendőnek: így hiányoljuk a regeszták dátumozásából a helymegjelölést, feleslegesnek érezzük viszont az eredetileg hosszabb levelek első oldalának alján található címzések szövegtörzsbe ékelődő közlését (pl. 73. o.), valamint az oldaltörések jelölését [./].

A források nyelvi sokszínűségére támaszkodva a szerző tudatosan fordul a külhoni érdeklődők felé. Ezt mind a magyar egyháztörténet nemzetközi köztudatba bevitelének szándéka, mind a nemzetközi szinten is úttörő jellegű kutatás is motiválhatta. Ennek eredményeként latin címváltozattal, a magyar-tól eltérő tartalmú német és olasz bevezetéssel, valamint olasz tartalomjegyzékkel – utóbbival két helyen is (8., 576. o.) – találkozhatunk a kötetben.

A könyvben – és a témában – való eligazodást remek bibliográfia és életrajzi adattár, továbbá alapos és szerteágazó mutató segíti. Fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy ezeken túlmenően a törzsszövegbe rejtve is közöl a kötet jól használható kronológiai áttekintéseket és más belső segédleteket (pl. 105–106., 112., 431. o.). Olvasóbarát megoldás a férfi szerzetesrendek házai elhelyezkedésének térképekkel való illusztrálása is. Mindez erősíti az esetünkben ki is mondott – de potenciálisan minden forráskiadványban benne rejlő – szándékot, hogy az olvasót további kutatásra inspirálja.

A kötetből megtudhatjuk, hogy Cesare Orsenigo nuncius felvetésére XI. Piusz pápa 1927-ben rendelt el Magyarországot egész területére apostoli vizitációt. Erre 1855 óta először került sor; fő okát – a már említett kánonjogi változások mellett – a trianoni békekötés után megváltozott körülményekben és a fellazuló szerzetesi fegyelemben kereshetjük. Az apostoli vizitátorok személyére vonatkozó nunciusi felvetést a Szerzetesi Kongregáció is elfogadta, a szentszék hamarosan kinevezte őket, s kidolgozta számukra az egyes rendek hagyományait és statútumait messzemenően figyelembe vevő instrukciókat is. A férfi rendek kolostorainak döntő többségét Hubert Hansen SVD vizitálta. 1929 folyamán készítette el alapos és mély állapotfelmérésen alapuló átfogó elemzéseit. Ahol ennek nyomán szükségesnek látszott, tehát a problémákkal

⁴ Vö: SIPOS Péter: A XX. századi forráskiadás problémái és ajánlás a forráskiadás szabályzatára. In: Fons 2000/1. 171–184.; mellyel részben vitatkozó korreferátum is született Szűcs Lászlótól (uo. 185–189.) és további vitát is generált (uo. 191–193.).

küszködő közösségekhez 1930 után – immár Angelo Rotta nuncius javaslatára, s többségében saját rendi generálisaik személyében – apostoli delegátusok érkeztek. A vizitációk e második körének forrásai azonban javarészt feltáratlanok még, és meghaladták Somorjai Ádám kutatásának kereteit. A különböző női rendek több mint 300 házát Áronffy Ferenc CM tartományfőnök látogatta meg 1927 és 1932 között. Jelentése kevésbé mély, nem is követte második hullám vizitációját. A két vizitátor rendjét – és néhány női közösséget – az esztergomi főegyházmegyes Magdics Ignác pápai prelátnak vizitálhatta, jelentései azonban ezideig nem kerültek elő.

A kötet egyik recenzense, Csíky Balázs értékelésében⁵ találóan fogalmazza meg Somorjai Ádám munkája után az egyháztörténészekre váró kihívást: „A magyar szakirodalomban elfogadott állítás, hogy a két világháború között Magyarországon szerzetesi megújulás ment végbe, mely mind a szerzetesrendek létszámának növekedésében, mind pedig a szerzetesi fegyelem megszilárdulásában megmutatkozott. [...] 1927-ben Orsenigo nuncius éppen a szerzetesi fegyelem terén mutatkozó negatív tendenciákra hivatkozva indítványozta az apostoli vizitáció elrendelését. [...] Át kell-e értékelnünk ennek fényében a szakirodalomban olvasható megállapításokat?” Megalapozott válasz e kérdésre még nem adható, ahhoz a Somorjai Ádám által kijelölt irányban még rengeteg kutatást kell folytatni. Ha lesz egyszer válasz, az bizonyára összetett lesz: differenciálni kell az egyes rendek között, és túl kell tudni tekinteni a statisztikák csábítóan könnyen értelmezhetőnek tűnő számadatain. És mindezekelők: őszintének kell tudnunk lenni.

(E kötet és a Rendtörténeti Füzetek sorozat további kiadványai a Pannonhalmi Főapátságtól rendelhetőek meg, könyvpiaci forgalomba nem került.)

MÓZESSY GERGELY

⁵ Recenzióját lásd: Levéltári Szemle 2008/3. 94–96.

[Online: http://www.leveltaros.hu/Leveltari_Szemle/leveltari_szemle.html – 2009. január]